

Arvamus Andmekaitse Inspektsioonile

Uuring: „Ohvriabi klienditeekonna uuring Sotsiaalkindlustusametile“

Konsultatsiooni küsimise asjaolud

Uuringu viib läbi Haap Consulting, kes on isikuandmete volitatud töötlejad. Uuringu on tellinud sotsiaalkindlustusamet (SKA), kes on ohvriabi teenuste käigus kogutud isikuandmete vastutav töötleja.

Uuringu osas küsis Andmekaitse Inspektsioon (AKI) 12.02.2026 ETAG teaduseetika komitee konsultatsiooni isikuandmete kaitse seaduse § 6 lg 5¹ kohaselt. Konsultatsioon puudutab uuringu eetilisi aspekte, mitte andmekaitse alaseid küsimusi, mida hindab AKI ise. Konsultatsioon on ETAGi jaoks esmakordne.

Konsultatsiooni aluseks olevat uuringut tutvustas kokkuleppel esimehega SH alamkomitee 03.03.26 koosolekul Marten Juurik. Uuringu materjalid AKI-lt olid eelnevalt edastatud alamkomitee esimehele ja aseesimehele ning alamkomitee liikmetele. Soovituste sõnastust parandati koosoleku järgselt.

Uuringu asjaolud

SKA on tellinud ettevõttelt Haap Consulting uuringu, mille raames toimub kolm eristuvat uurimistegevust inimeste või isikuandmetega:

- 1) SKA töötleb oma vastutusalas olevaid andmeid ohvriabi teenuste kasutajate kohta, et leida potentsiaalsed uuritavad, võtta nendega ühendust ja küsida nõusolek uuringus osalemiseks. SKA ja teiste ohvriabi teenusepakkujate andmeid kasutatakse ka uuritavate „klienditeekonna“ kaardistamiseks.
- 2) Intervjuud ohvriabi teenuste kasutajatega. Mitmed teenuste kasutajad on määratletavad haavatavatena, kuna tegemist on inimestega, kes on olnud vägivalla ohvrid või viibinud emotsionaalselt ja vaimselt raskes seisundis.
- 3) Intervjuud ohvriabi teenuste osutajatega.

Üldjoontes ei esine probleeme esimeses punktis nimetatud uuringuosaga, mis on valdavalt andmepõhine. Ainus võimalik probleem esineb klienditeekonna kaardistamisega (vt allpool). Probleeme ei esine ka kolmandas punktis nimetatuga, kuna tegemist on ekspertintervjuu tüüpi uuringuga inimestega, kes on spetsialistid või juhid ja vastutavad oma valdkonna teenuste eest.

Üldine hinnang

Uuringu eesmärgiks on mõista ohvriabi teenuste hetkeseisu, hinnata kuivõrd teenused vastavad üldistele ohvriabi põhimõtetele ja inimeste abivajadusele. Ohvriabi teenuseid kasutanud inimeste intervjukeerimine on põhjendatud, kuna vaid nemad saavad öelda, mis on nende abivajadus või mil määral nad teenusest abi said. Uuring lähtub üldiselt eeldusest, et ohvriabi teenuste arendamine ja täiendamine peab arvesse võtma inimeste tegelikke abivajadusi.

Uuringus osalemine on vabatahtlik. Ohvriabi teenuseid kasutanud inimeste konfidentsiaalsuse tagamiseks võtab esmalt inimestega ühendust kolm eelnevalt määratud SKA töötajat. Uuringufirmale edastatakse vaid nende inimeste kontaktandmed, kes on andnud nõusoleku uuringus osalemiseks. Uuringusse kutsutakse vaid täisealised uuritavad, kes on kasutanud mõnda ohvriabi teenust alates 2024. aastast. Kokku plaanitakse intervjuuerida 108 inimest 12 erineva teenuse kasutajate seast.

Intervjuukava on sobiv. Küsimused puudutavad eelkõige kogemust teenusega. Kuigi ei saa välistada, et teenuse osas on kontekstis oluline ka isiklik kogemus vägivallaga, siis ei küsita uuritavalt selle kohta täiendavaid küsimusi. Intervjuu lõppeb pigem positiivsete küsimustega.

Alamkomitee hinnangul vastab uuring üldistele teaduseetika põhimõtetele. Uuring austab uuritavate vaba tahet, põhineb vabatahtlikul nõusolekul ning jätab uuritavale võimaluse intervjuu igal hetkel katkestada. Uuritavate kaasamine on põhjendatud uuringu eesmärkidest lähtuvalt. Uuringu eesmärgi ei saaks täita teiste (mitte-haavatavate) uuritavate rühmadega. Uuringus minimeeritakse kahju uuritavatele, vältides endiselt ohuolukorras olevaid uuritavaid.

Täiendavalt on soovitatav uuringu osas tähelepanu pöörata järgmistele aspektidele.

1. Ajaline viivitus uuringusse kaasamisel

Mainitud on, et arvestatakse ka teenuse kasutamisest möödunud aega, et välistada need teenuse kasutajad, kes võivad endiselt olla ohuolukorras. Selline ajaline viivitus võiks olla kasutusel kõigi uuritavate osas. Selge ei ole, millisel alusel seda ajalist viivitust arvestatakse, kuna uuringus eelistatakse just hiljutisi teenuse kasutuse olukordi, et info oleks värskem. See on ka võimalik huvide konflikti allikas, kuna uuringu edukuse huvides võib olla vajalik värvata rohkem värsket kogemusega uuritavaid, samas kui uuritavate heaolu silmas pidades tuleks eelistada uuritavaid, kellel on ohu või abivajaduse kogemusest möödunud piisavalt aega.

Valimist tuleks välistada inimesed, kellel on vägivalda ohvriks langemisest või traumeerivast kogemusest möödunud vähem kui kaks kuud. Isegi sel juhul esineb arvestatav risk, et uuringus osalemine meenutab tahtmatult kogemusi, millele inimene ei soovi mõelda.

2. Uuringusse värbamise ettevalmistus

Jätkuna eelmises punktis nimetatud võimalikule huvile saada uuringusse piisav hulk uuritavaid, tuleks põhjalikult ette valmistada need SKA töötajad, kes ohvriabi teenuse kasutajatega ühendust hakkavad võtma. Oluline on, et inimese otsus uuringus osaleda oleks vabatahtlik ning et neil ei tekiks muljet, et uuringus osalemisest sõltub edasine ohvriabi teenuse saamine. Kuna värbamisega tegelevad SKA töötajad, kellelt ei saa eeldada sotsiaalteaduslike uuringute läbiviimise kogemust, oleks oluline neid eelnevalt koolitada või ette valmistada, et maandada uuritavate mõjutamise riski. Mõjutuse vältimine on seda olulisem, mida haavatavam on uuritav ning mida värskem on abivajaduse tinginud kogemus.

3. Ettevalmistus intervjueeritavate toetamiseks vajadusel

Uurijatel peaks olema plaan olukorraks, kui intervjuu käigus ilmneb, et uuritav vajab tuge või abi (nt meenutavad küsimused varasemaid traumeerivaid kogemusi).

4. Teenuste konfidentsiaalsust tuleb austada

Kui teenuse osas on inimesele lubatud konfidentsiaalsust või võimalust jääda anonüümseks, tuleks seda laiendada ka uuringusse kutsumisel. Kirjeldatud ei ole, kas ja kuivõrd inimeste uuringusse kutsumisel sellega arvestatakse. Arvestada tuleks, et kui uuringukutse saadetakse inimesele, kes eeldas teenuse kasutamisel täielikku konfidentsiaalsust (või lubati anonüümset nõustamist), siis võib see oluliselt kahjustada teenuse usaldusväärsust nende inimeste silmis.

Sellest tulenevalt tuleks valimist välja jätta kõik inimesed, kes on avaldanud soovi kasutada teenust konfidentsiaalselt.

5. Klienditeekonna kaardistamine

Taotlusest ei selgu üheselt, kes teostab klienditeekonna kaardistuse ja kas need andmed edastatakse uuringu läbiviijale (Haap Consulting). Ilmselt oleks minimaalsem lahendus, kus klienditeekond kaardistatakse juba asutuste käes olevate andmete põhjal, kellel on seadusest tulenev õigus neid andmeid töödelda. Üleliigne tunduks olevat lahendus, kus uuritaval palutakse ise (mälu järgi) oma teenuste kasutamise teekonda kaardistada, seda enam, et uuritav ei pruugi detailselt mäletada, mida ja mis järjestuses tegi.

Kuna klienditeekonna kaardistus on osa taustainfost, mis on uuringu läbiviijal uuritava kohta vaja, siis tuleks ka selle kohta küsida eraldi nõusolek. Uuritav saaks nõustuda nt sellega, et uurijatele antakse lisaks kontaktandmetele tema kohta ka loetelu kasutatud teenustest (ilma täiendavate kirjeldusteta teenuse sisust). Kui uuritav sellega ei nõustu, saab ta intervjuu käigus ise nimetada teenused, millest on nõus rääkima.

Kui klienditeekonna kaardistamine on mõeldud teistsugusena, oleks siiski uuritava suhtes lugupidav ja läbipaistev, kui seda neile selgitatakse, et uuritavale ei tuleks üllatusena see, kui intervjuuerija tema kohta taustainfot teab.

6. Allkirjastatud nõusolekuvormide edastamine

Ei ole selge, miks peab volitatud töötlejale edastama allkirjastatud nõusolekuvormid. Vastutav töötleja saab edastada vaid nende uuritavate kontaktid, kes on nõusoleku andnud. Kui ta soovib intervjuu vältel nõusoleku tagasi võtta, saab volitatud töötleja sellest SKA-d teavitada. Nõusoleku haldamine ei eelda tingimata volitatud töötlejalt koopia omamist. Kui nõusolekute edastamine volitatud töötlejale on siiski vajalik, tuleks seda põhjendada.

(allkirjastatud digitaalselt)

Kadri Simm

Teaduseetika komitee sotsiaal- ja humanitaarteaduste alamkomitee esimees

(allkirjastatud digitaalselt)

Marten Juurik

Teaduseetika valdkonna juht, Eesti Teadusagentuur